

КРИТЕРІЇ ТА МЕТОДИ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО – ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Лелюк Н. Є., канд. екон. наук, Короленко П., бакалавр, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова

Для сучасного стану економіки України як самостійної незалежної держави особливо актуальними є проблеми забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку, формування механізму протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам, підвищення рівня життя населення, розвитку системи міжнародної економічної взаємозалежності. Сукупність цих проблем та алгоритм їх вирішення тісно пов'язані з категорією «безпека», що в перекладі з грецької мови означає «володіти ситуацією» [1, с. 7].

Загострення політичної ситуації, економічної кризи, девальвація гривні, невдала валютна політика, відтік іноземних інвестицій, значне підвищення цін на послуги та товари першої необхідності для населення, загальне падіння макроекономічних показників країни, виробництво неконкурентоспроможної продукції, сировинна орієнтація експорту, майнове розшарування суспільства, збільшення питомої ваги населення, яке живе за межею бідності, зростання безробіття, скорочення народжуваності, середньої тривалості життя, деформація демографічного й соціального складу суспільства, наслідки пандемії COVID-19 становлять собою сукупність факторів, які несуть в собі негативний вплив на механізм захисту національних економічних інтересів держави.

Пандемія COVID-19 стала шоком для національних економік по всій планеті. Багато аналітиків погоджуються, що це спричинило найбільшу економічну кризу з часів Другої світової війни. Як наслідок це все впливає на соціально-економічну безпеку держави.

Безумовною основою стабільності та безперервного функціонування економічної системи та безпеки держави є формування необхідної та достатньої кількості критеріїв та індикаторів, які найбільш повно та точно зможуть надати характеристику стану економіки на даному етапі розвитку.

Вивченням та аналізом проблеми гарантування економічної безпеки, визначенням її рівня та головних показників у сучасному світовому просторі займаються як зарубіжні, так і вітчизняні вчені.

У процесі розроблення та впровадження сучасних заходів та методів управління економічною безпекою держави важливо враховувати існуючі макро- та соціально-економічних показники розвитку та фактори, які мають на них як безпосередній, так і опосередкований вплив. При цьому дослідження індикаторів та критеріїв економічної безпеки має важливе значення.

Під індикатором економічної безпеки розуміють реальні статистичні показники розвитку економіки країни, які найбільш повно характеризують явища і тенденції в економічній сфері [2]. Тобто індикатор – це своєрідний параметр, за якими здійснюється аналіз та оцінка розвитку відповідних явищ, а також формується безпосереднє уявлення про подію та необхідність вжиття

відповідних заходів. У результаті дослідження відповідних індикаторів економічної безпеки держави встановлюються відповідні критерії.

Критерій виступає певним параметром, за яким здійснюється відбір показників, які зможуть досить точно охарактеризувати рівень та стан економічної безпеки держави. За рахунок правильно розставлених пріоритетів у визначенні критеріїв та значень їх відбору визначаються найбільш важливі параметри, які можуть надати кращу оцінку економічній безпеці на даному етапі розвитку суспільства та національної економіки. У даному випадку варто відмітити, що критерії не є статичними, а змінюються відповідно до умов зовнішнього середовища.

При цьому доцільно було б розподілити критерії на дві групи:

1. так звані "постійні" показники, які завжди будуть присутніми при визначенні рівня економічної безпеки. Це такі, як: рівень ВВП, середній дохід на душу населення, грошова маса, реальна та номінальна заробітна плата, споживчий кошик, обсяги споживання енергетичних ресурсів, зношеність основних засобів, довіра до банківської системи обсяги експортно-імпорتنних операцій, обсяги іноземних інвестицій в економіку країни, науково-технічний потенціал, рівень енергетичної залежності, та ін

2. критерії, які носять суб'єктивний характер. Їх наявність, оцінка та кількість від обраного підходу дослідження та можуть використовуватися в залежності від ступеню їх вагомості. До таких можна віднести: оцінка проведених реформ у різних галузях промисловості, запровадження програм розвитку суспільства, морально-етичний та духовний розвиток, запозичення іноземних традицій та їх використання в побуті, доцільність використання міжнародних норм, стандартів та звичаїв тощо.

На сьогодні існує велика кількість підходів до визначення головних критеріїв економічної безпеки держави. Водночас жодну з них не можна вважати універсальною оцінкою, оскільки кожен з них ґрунтується переважно на суб'єктивному підході автора, його погляді на вирішення даної проблеми, а порогові значення не враховують ситуацію, яка склалася на даний момент часу та динамічність її розвитку.

На думку вчених [3; 4], критеріальна оцінка економічної безпеки повинна розроблятися із урахуванням зовнішніх і внутрішніх тенденцій. До таких тенденцій вони відносять:

- економічну незалежність по відношенню до інших держав;
- можливість вільно розпоряджатися власним ресурсним потенціалом та здатність ефективного використання у процесі виробництва власних товарів та послуг;
- участь у міжнародному поділі праці та залученні у промисловість прямих та портфельних іноземних інвестицій;
- стійкість національних економічних систем до кризових ситуацій, які відбуваються на міжнародних ринках товарів та послуг;
- цілісності території та економічного простору, а також можливості захисту власних національних інтересів у всіх сферах державного управління;

– суверенітету, незалежності й можливості протистояння зовнішнім загрозам;

– соціальної стабільності та умов запобігання і вирішення соціальних конфліктів, які найчастіше трапляються в районах з різними історично сформованими національностями;

– розроблення стратегічних та тактичних планів розвитку національних економік з урахуванням макро- економічних тенденцій;

– удосконалення та застосування сучасних методів виробництва в стратегічних сферах промисловості;

– оптимальна структура зовнішньої торгівлі;

– підтримка наукового та інноваційного потенціалу;

– рівень втручання у внутрішньодержавне управління та суверенітет країн-світових лідерів та ін.

Критерій встановлює певні рамки, вихід за які становить реальну загрозу для держави. Для кожного окремо взятого критерію розробляється власне порогове значення, яке залежить від багатьох факторів оточуючого середовища. Вихід за граничні показники може свідчити про наявність кризових тенденцій в державній економічній системі та сигналізувати про необхідність введення в дію заходів із упередження руйнації державної економічної системи.

Граничні показники – це відповідні кількісні характеристики, які розробляються та встановлюються з метою упередження та виявлення загроз економічній безпеці. Тому встановлення граничних величин показників економічної безпеки, які свідчатимуть про деструктивний розвитку економіки, дозволить обмежити довільні оцінки економічної ситуації в країні. Завдяки інформації одержуваної з їх допомогою, можна оцінювати ефективність державної економічної політики, і вживати невідкладних заходів при перевищенні граничних рівнів [4].

При розрахунку граничних показників доцільно враховувати ряд факторів: існуюча економічна ситуація в країні, розробка стратегічних та оперативних планів реформування національної економіки та ефект, який планує отримати держава від проведення відповідних заходів, міжнародні тенденції, можливість залучення іноземних інвестицій у промисловість, розвиток перспективних галузей економіки, стимулювання молоді, розробка державних програм розвитку тощо.

Порогові значення критеріїв потребують постійного контролю та перегляду. Це в першу чергу пов'язано із тим, що державна економіка не є відокремленою від світової, а є її структурною частиною, на яку постійно впливають зовнішні фактори. Дія зовнішніх факторів і визначає вектор розвитку економічної системи, її переорієнтацію із однієї сфери в іншу, визначення тактичних та стратегічних векторів її розвитку. Тому частота перегляду граничних значень повинна залежати від стану економічної системи та етапу розвитку, на якому вона перебуває.

Кожною державою безпосередньо визначаються головні показники (індикатори), за якими буде здійснено оцінку реального рівня економічної безпеки держави. У 2007 році затверджено «Методику розрахунку рівня

економічної безпеки України». Даною Методикою визначено понад 130 індикаторів та їх порогових значень, що характеризують стану національної економічної безпеки на момент часу, їхні оптимальні, порогові та граничні рівні, а також методичні рекомендації щодо розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки [5].

Різноманіття поглядів, а також відсутність єдиного підходу до визначення даних при аналізі параметрів та показників економічної безпеки свідчить про невисоку ефективність методів оцінки економічної безпеки держави. Відповідно, постає актуальне питання про необхідність розробки обґрунтованого системного підходу до вирішення проблеми забезпечення ефективності оцінки економічної безпеки.

Під час проведення оцінки рівня економічної безпеки у світовому економічному просторі використовується два підходи.

Перший полягає у використанні лише одного інтегрального показника, а другий – це система, яка складається із відповідної кількості встановлених показників. Використання державою лише одного підходу є неможливим. Так, у певній ситуації доцільно використовувати лише один показник, в іншій – їх сукупність. Однак частіше відбувається їх поєднання, коли спочатку здійснюється аналіз множини факторів, які потім узагальнюються та зводяться до одного. Цей показник повинен найбільш чітко визначити та охарактеризувати стан економіки.

Методика визначення рівня інтегрального показника економічної безпеки детально розписана в Концепції економічної безпеки України, яка була розроблена фахівцями Інституту економічного прогнозування під керівництвом В.М. Геєця. Відповідно до положень Концепції, інтегральний показник складається з 14 груп різних індикаторів, які включають в себе, зокрема: фінансовий стан суб'єктів господарювання; збалансованість макроекономічних пропорцій; грошово-кредитну систему; технічний та структурний рівень виробництва; виробничу інфраструктуру та ін.

Структуру та рівень виробництва характеризують такі індикатори, як ВВП, питома вага переробних галузей економіки у валовому випуску товарів та послуг, структура використання виробничих потужностей, рівень монополізації економіки [6, с. 53].

Спочатку, рівень кожної групи показників умовно приймався за 100. Потім його адаптували відповідно до динамічних показників економіки та суспільних процесів. Математичне вираження цього процесу здійснюється шляхом надання кожному показнику безпеки певної питомої ваги, що буде застосовуватись в процесі здійснення підрахунку агрегованих індексів безпеки. Слід завжди пам'ятати, що при визначенні критеріїв, як правило, використовується суб'єктивний експертний метод формалізації оцінок безпеки.

Після впровадження методичних рекомендацій щодо здійснення оцінки рівня економічної безпеки України, методика була взята за основу при впровадженні цілого ряду профільних міністерських методик [7].

Існують різні методики визначення рівня національної економічної безпеки як ключової складової національної безпеки України. Оцінка переваг чи недоліків застосовуваного методу може здійснюватися з огляду на певні чинники, що здійснюють вплив на достовірність отримання результатів.

Отже, функціонування сучасної економіки неможливе без формування дієвої системи соціально- економічної безпеки. При цьому важливого значення набуває здійснення оцінки рівня економічної безпеки держави та вжиття усіх необхідних заходів, які сприятимуть підвищенню рівня захисту національних інтересів.

Необхідна розробка системи критеріїв, параметрів, індикаторів та їх граничних значень, які відбивають стан економіки і дає можливість належним чином окреслити величину реальних та потенційних загроз.

Список використаних джерел:

1. Про основи національної безпеки України: Закон України // Стратег. панорама. – 2003. – № 3–4. – С. 18–25.
2. Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60 "Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_6s/pg_gewqwi/index.htm
3. Економічна безпека держави: навчальний посібник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/15970122/ekonomika/kriteriy_indikator_ekonomichnoyi_bezpeki
4. Подмазко О.М. Вплив тіньової економіки на загрозливі економічні безпеці країни / О.М. Подмазко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/No4/142-151.pdf>
5. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277 "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунків рівня економічної безпеки України" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunku-doc168080.html>
6. Концепція економічної безпеки України (Ін-т економічного прогнозування, кер. проекту Геєць В. М.) – К. : Логос, 1999. – 56 с.
7. Мартиненко В. В. Теоретико-методичні засади оцінки економічної безпеки національної економіки / В. В. Мартиненко. // Економічний простір. – 2015. – №93. – С. 131–140.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНКУРЕНТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Лесюк В. С., аспірант кафедри економіки та міжнародних економічних відносин, Полтавський державний аграрний університет

Забезпечення економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання ґрунтується на багатьох аспектах його функціонування. Перманентні зміни ринкового оточення безпосередньо впливають на рівень конкурентоспроможності підприємства та потребують від топ-менеджменту